

KRISTINA ŠTRKALJ DESPOT
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16
HR-10000 Zagreb
kdespot@ihjj.hr

ONIMI U *CVITJU*, STAROČAKAVSKOM LATINIČKOM RUKOPISU S KRAJA 15. STOLJEĆA

U članku se razmatra način prilagodbe talijanskih onima staročakavskomu jezičnom sustavu pri prijevodu iz *I Fioretti di San Francesco* u *Cvitje* s kraja 15. ili početka 16. stoljeća.

1. UVOD

Cvitje, staročakavski latinički rukopis s kraja 15. ili početka 16. stoljeća prijevod je talijanskoga djela *I Fioretti di San Francesco*, koje je na Zapadu i u Italiji bilo vrlo rašireno¹. *Cvitje* je najstariji poznati hrvatski prijevod toga djela², a rukopis se čuva u knjižnici Slavističkoga instituta Bečkoga sveučilišta. U latinskome je jeziku naslov ovoga djela *Floretum*, a autori se ne slažu jesu li latinski tekstovi prethodili talijanskima ili nisu³. Još uvijek nije dokazano autorstvo *Fioretta*, ne zna se sigurno ni tko ih je sastavio ni kada. Hamm (1987: 36) smatra vjerojatnom teoriju Armanda Quaglie⁴, koji autorom *Fioretta* smatra Ugolina da Montegiorgio (1260/70–1344/45). Muljačić (1995:99) smatra da se ne smije olako prijeći preko dobrih argumenata De Luce i Davica Bonina⁵, koji dokazuju da je latinski tekst ipak prethodio talijanskome.

Iako je tekst *Cvitja* jedina zasad poznata hrvatska rukopisna verzija talijanskih *Fioretta*, Hamm (1987: 41), čini se opravdano, smatra da se ne radi o “izvornome

¹ Hamm (1987: 31) navodi da katalog talijanskih inkunabula poznaje čak 15 izdanja toga popularnoga djela, a rukopisnih je prijepisa, kako autor navodi, bezbroj. Navodi i neka od njemačkih izdanja.

² To je djelo kod nas tiskano dvaput u novijim prijevodima: 1913. kao *Miomirisni cvjetiči iz života siromaška Isukrstova sv. Franje Asiškoga*, i 1972. kao *Cvjetiči svetoga Franje*.

³ Hamm (1987: 32), Muljačić (1995: 99).

⁴ Quaglia, Armando, 1977, *Studi su i Fioretti di S. Francesco*, Falconara.

⁵ Davico Bonino, Guido, 1964, *I fioretti di San Francesco*, Torino i De Luca, Giuseppe 1954, *I Fioretti di San Francesco u Prosatori minori del Trecento. Scrittori di religione*, Milano-Napoli.

prijevodu”, nego da je postojeći tekst “samo prijepis, a protografa nema ili bar ne znamo gdje se nalazi”, tj. da je “naše *Cvitje* samo prepisano iz neke matice koja se možda i nije izgubila, samo što do nje još nismo došli”.⁶

Fioretti, tj. *Cvitje*, zbirka su priča i legendi iz života svetoga Franje Asiškoga (1182–1226⁷), iz povijesti nastanka franjevačkoga reda te iz života prvih sljedbenika svetoga Franje, prvih franjevaca (male braće). Sudeći prema jezičnostilskim obilježjima i sadržaju toga djela, ono je bilo namijenjeno ponajprije redovnicima budući da velik dio priča iz *Cvitja* tematizira mistična kršćanska iskustva (stigmatizacija, čudesna ozdravljenja, ukazanja, obraćenja, duhovno stanje “znetosti u Boga po kontemplanju” itd.), koja su plod odricanja od svih ovozemaljskih blagodati i rezultat predane molitve, posta, siromaštva, čistoće i poniznosti. *Cvitje* je, čini se, trebalo poslužiti kao pomoć i poticaj redovnicima da ustraju na tom putu.⁸ Hamm (1987: 8) također iznosi misao kako je *Cvitje* “i stilom i oblikom i sadržajem bilo namijenjeno onima koji su Franji Asiškom u mnogočem bili najbliži”,⁹ dakle vjerojatno njegovim sljedbenicima.

Predmet našega proučavanja u ovome radu bit će način na koji su osobna imena i toponimi, kojima tekst obiluje, pri prijevodu s talijanskoga predloška grafijski i glasovno prilagođeni staročakavskom jezičnom sustavu. Naš tekst *Cvitja* uspoređivali smo s tiskanim talijanskim tekstovima objavljenima 1907. i 1920.¹⁰ Te su dvije talijanske verzije međusobno gotovo identične.

Imena iz *Fioretta* prenose se u *Cvitje* po sljedećem, za ono doba uobičajenom načelu¹¹: biblijska i neka otprije poznata imena, koja su potvrđena u brojnim spomenicima starije hrvatske književnosti, prenose se u liku tipičnom za hrvatski jezični sustav. Imena koja su tipično talijanska i nemaju potvrda u starijoj hrvatskoj književnosti prilagođavaju se, najčešće samo fonološki, našem jezičnom sustavu. Upravo te fonološke promjene i prilagodbe koje su se s imenima dogodile u procesu prevodenja ili barem pokušaja zapisivanja starohrvatskom latinicom predmet su našega zanimanja. Zbog neizdiferenciranosti onodobne grafije u tran-

---

⁶ Takvu pretpostavku temelji na činjenici da je cijeli tekst pisan kontinuirano, bez ikakvih prekida ili ispravaka, te na temelju nekoliko očitih »prepisivačkih«, a ne prevoditeljskih pogrešaka. Usp. Hamm (1987: 41).

⁷ Podatak iz Padovan (1920: 10)

⁸ Usp. *Cvitje* 7v: *Jere kako sveti Frančisko i negovi tovariši bihu zvani od Boga nositi i u srcu pripovidati jazikom križ Isukrstov, i oni parihu ljudi propeti, koliko u odići, i u životu, i u delovanju. I veće brzo želahu podnašati vaščine za ljubav Isukrstovu nego poštenje od svita i nego hvale tašče. Pače od psosti veseľahu se, a od poštenja žalošćahu se, i tako grediĥu po svitu kako putnici i fruštiri, ne noseći sobom nego Isukrsta propetoga.*

⁹ Muljačić (1995: 99) čini se pogrešno tumači taj Hammov ponešto neodređen percepcijski čitateljski krug, te onima koji su Franji Asiškom najbliži smatra “najšire hrvatsko čitateljstvo (i slušateljstvo, ukoliko se radilo o nepisanim osobama)”.

¹⁰ Vidi pod *Vrela*.

¹¹ Usp. Malić (2005: 2).

skripciji pojedinih imena ima teškoća, pa će o tome biti više riječi u razmatranju pojedinih primjera.

Kao izvor za proučavanje imena u *Cvitju* poslužio nam je jedini poznati rukopis toga teksta iz Instituta za slavistiku Sveučilišta u Beču (signatura HS5)¹². Prema rukopisu izradili smo i novu transkripciju.¹³ Transkripciju toga rukopisa prije je objavio Hamm (1987: 75–167), no u njegovoj su transkripciji sačuvane i neke grafijske značajke teksta. Npr. Hamm u tekstu bilježi slogotvorno r s *ar*, *er* i *r* (mi ga transkribiramo kao *r*), udvojene vokale i konsonante (*dello*, *bii*, *očči* i sl.), *j* stavlja u zagrade ondje gdje je jasno da se čita (npr. *lakomi(j)e*, *ni(j)edan*), *v* u kurzivu ondje gdje je u rukopisu stajalo *f* (npr. stavljene, sve), *j* u kurzivu ondje gdje je u rukopisu bilo *g* (npr. *jima*, *jime*, *jih*, *pojde*), a zadržava i izvornu interpunkciju. Jasno je dakle da njegova “transkripcija” nije u skladu sa suvremenim načelima toga tekstološkoga postupka.¹⁴

2. OSOBNA IMENA

2.1. Biblijska

Biblijska se imena iz *Fioretta* prenose u *Cvitje* u liku tipičnom za hrvatski jezični sustav. Nisu replike modela iz talijanskoga predloška, nego su drukčijim putovima ušla u sustav našega jezika, najčešće iz latinskoga ili grčkoga jezika. Imena biblijskih osoba (ili osobna imena prema imenima biblijskih osoba) sva su široko zastupljena i potvrđena u spomenicima starije hrvatske književnosti¹⁵, i to u liku koji dolazi i u *Cvitju*.

Isus Spasitelj, *Isukrst*, *Isus Isukrst* – Potvrde za lik *Isukrst* mnogobrojne su u ovome tekstu, i to najčešće na mjestu gdje se u talijanskim tekstovima nalazi *Cristo* ili *Dio*. U AR hrvatske su potvrde za to ime brojne, a najstarija je iz 15. stoljeća. Prema Malić (2004b: 350), ime *Isukrst* često je i u spomenicima 14. stoljeća.¹⁶ Ime *Isus* uglavnom ne dolazi samostalno (samo je jedna potvrda za *Isus* kao samostalno ime), ali je izuzetno često kao dio složenog imena *Isus Isukrst*, i to na mjestima gdje u talijanskome predlošku stoji *Gesù Cristo*. Pojavljuje se i kao prvi dio složenog imena *Isus Spasitelj*, koje dolazi na mjestima gdje u talijanskome predlošku stoji *Cristo Benedetto*. Najstarija hrvatska potvrda za *Isus* u AR je iz *Bernardinova lekcionara* iz 1495., ali Malić (2004b: 346) navodi i rani-

---

¹² Zahvaljujemo poštovanomu dr. Norbertu Brienu na suradnji.

¹³ Za potrebe projekta *Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu.

¹⁴ Usp. Vončina 1999: 39.

¹⁵ Izvor za potvrđenost imena nam je AR.

¹⁶ Npr. u *Redu i zakonu* iz 1345., *Odlomku Korčulanskoga lekcionara* iz osamdesetih godina 14. stoljeća, *Vatikanskom hrvatskom molitveniku* iz 1400. itd.

je potvrde (*Cantilena pro sabatho* oko 1385., *Vatikanski dubrovački molitvenik* oko 1400., *Akademijin dubrovački molitvenik* sredina 15. st.). Sva navedena imena odnose se uvijek na Isusa Krista.

Sveti Paval – Ime se odnosi na biblijskoga svetoga Pavla apostola. Stoji prema talijanskome *san Paolo*, ali, kao i većina biblijskih imena, nema veze s talijanskim predložkom, nego dolazi u liku već otprije udomaćenom u jeziku (iz lat. *Paulus*, ili grč. Παυλος). Za oblik *Paval* (u tekstu 5 puta potvrđen) u Akademijinu je rječniku najstarija potvrda iz 15. stoljeća (za grafijski lik *Pavьlb* potvrde su, dakako, starije).

Sveti Petar – U tekstu se ovo ime pojavljuje za biblijskoga svetoga Petra apostola, ali dolazi i kao dio složenog osobnog imena *Petar Brnard* (otac svetoga Franje). Stoji prema talijanskome *Santo Pietro*, ali talijanski predložak nije utjecao na već otprije široko potvrđeno ime (iz lat. *Petrus*). U AR (sv. 9: 811) navodi se: “Veoma obično ime od najstarijih vremena do danas.” Najstarije su potvrde iz 14. stoljeća.

Izaija – Najstarija je potvrda u AR iz *Bernardinova lekcionara* iz 1495. U našem tekstu imenuje starozavjetnoga proroka. U tal. predložku *Isaia*.

*Mojzes*¹⁷ – U tekstu se radi o biblijskom Mojsiju. Hammova je transkripcija toga imena *Mojžeš*, ali taj oblik imena nije karakterističan za čakavske govore. U AR kao potvrđen lik pojavljuje se *Mojzes* (od hebr. *Mōše* > grč. *Μωσης* > lat. *Moses*)¹⁸ s najstarijom potvrdom iz *Bernardinova lekcionara* (kraj 15. st.). Za lik *Mojžeš* uopće nema potvrda u AR, a *Mojzes* ima samo jednu potvrdu iz djela I. T. Mrnavića *Istumačeñe obilnije nauka krstjanskoga* iz 1627. Zbog neizdiferenciranosti onodobne grafije sva su ta čitanja moguća, ali bismo ipak dali prednost onom najšire potvrđenom – *Mojzes*, preuzetome iz latinskoga. U *Žićima svetih otaca* potvrđeni su oblici *Mojizes* / *Mojize* / *Mojsij*¹⁹. U talijanskome predložku stoji *Moisè*.

Jivan Vanjelista, Jivan Krstiteļ – Ime *Jivan* uobičajeno je u starohrvatskim čakavskim tekstovima za biblijske osobe svetoga Ivana Krstitelja i svetoga Ivana Evanđelista. Ondje gdje u talijanskome predložku stoji *Evangelista* u *Cvitju* stoji *Jivan Vanjelista*. Ako u talijanskome predložku stoji *Santo Giovanni Batista e Evangelista*, onda u *Cvitju* nalazimo *Sveti Jivan Krstiteļ i Vanjelista*. Očito je prevoditelj doslovno, riječ po riječ preuzimao dijelove imena iz talijanskoga predložka, ali upotrijebio je ime *Jivan* tipično za staročakavski jezični sustav. Svakako treba istaknuti činjenicu da tako čini jedino ako je riječ o biblijskim svecima. Na svim ostalim mjestima, gdje u talijanskome predložku ime *Giovanni* ne imenuje spomenute biblijske osobe, prevoditelj ga prenosi u *Cvitje* kao *Živan*. U procesu

---

¹⁷ Graf. *moizef* (1v, 107v).

¹⁸ Skok (1972, II: 449).

¹⁹ Malić (2004: 352).

prilagodbe tal. imena *Giovanni* u *Žuvan* dogodila se fonološka prilagodba tal. /d/ > /ž/²⁰ i /o/ > /u/, što je često pri adaptaciji talijanskih imena hrvatskome jezičnom sustavu i o čemu će još biti riječi.

Jona prorok – Potvrde za to biblijsko ime mnogobrojne su, a najstarija je iz *Bernardinova lekcionara*. Ime koje stoji u talijanskom predlošku (*Giona Profeta*) nije stoga utjecalo na oblik tog imena u *Cvitju*.

I ostala imena biblijskih osoba ili osobna imena nastala prema tim imenima koja nalazimo u *Cvitju* potvrđena su još od najstarijih vremena. Dolaze u uobičajenom staročakavskom liku i nije potrebno razmatrati način njihove fonološke adaptacije iz talijanskoga u hrvatski jezični sustav. To su imena biblijskih osoba: *Diva Marija* (U *Fioretti*²¹: *Vergine Maria*), *Sveti Jakov* (F: *Santo Jacopo*), *Salamun* (F: *Salomone*), *Mandalena* (F: *Maddalena*), *sveti Mihovil Arkanjel*²² (F: *Santo Michele Arcangelo*), *sveti Toma* (F: *Santo Tommaso*), *sveti Grgur* (F: *Santo Gregorio*) te osobna imena prema imenima biblijskih osoba: *fra Jakov* (*frate Jacopo*), *fra Marko* (F: *frate Marco*), *fra Matij* (F: *Matteo*).

Dva su lika za jedno ime: *Elija* i *Ilija*, s time da je *Elija* potvrđeno samo dva puta, a *Ilija* 16 puta. U AR za lik *Ilija* (od grč. Ἠλίας) potvrde su brojne, a najstarija je iz *Bernardinova lekcionara*, iako se napominje da ime dolazi “od prvijeh vremena”²³. Za lik *Elija* nema potvrda u AR, ali postoje dvije potvrde “u dva pisca XVI i XVII vijeka” za lik “*Helija* od lat. *Helias*, gdje je *h* samo ortografski znak i ne izgovara se”. Kako i u *Cvitju* prevladava rašireniji oblik *Ilija*, ali bez čakavske prejutacije, dvije potvrde za *Eliju* očito su izravan utjecaj tal. predloška, u kojem stoji *Frate Elia*.²⁴

2.2. Ostala osobna imena

Ostala imena koja nalazimo u *Cvitju* velikim su dijelom replike modela²⁵ iz talijanskoga jezika, te ćemo se u ovome radu baviti načinom prilagodbe tih imena starohrvatskom (staročakavskom) jezičnom sustavu. U procesu posuđivanja dvije su osnovne lingvističke operacije: *importacija* i *supstitucija*. Supstitucijom se elementi jezika davatelja zamjenjuju elementima jezika primatelja, dok se importacijom u jezik primatelja unose elementi jezika davatelja, a to je onda inovacija u njegovu sustavu (Filipović 1986: 68). Pri adaptaciji modela u repliku fonološka supstitucija mnogo je češća nego importacija (Sočanac 2004: 105). Kako u ovom

²⁰ Dalmatoromansko ili mletačko posredovanje. Usp. 2.2.1.

²¹ Dalje u tekstu F.

²² Hamm transkribira *Arhanjel*.

²³ AR III: 791.

²⁴ Nije sasvim isključen ni utjecaj latinskoga izgovora, ali u ovom je slučaju to malo vjerojatno.

²⁵ Za pojmove *model*, *replika* i ostale pojmove teorije jezika u kontaktu vidi Filipović 1986.

radu razmatramo samo onomastičku leksičku građu iz *Cvitja*, u našim se primjerima supstitucija događa uglavnom samo na fonološkoj razini, rjeđe na morfološkoj, dok adaptacije modela na semantičkoj razini nema.

2.2.1. Fonološka adaptacija talijanskih imena

Proces fonološke adaptacije modela zvat ćemo *transfonemizacija*, prema Filipović (1986: 72), te ćemo razlikovati tri vrste transfonemizacije: *potpunu*, *djelomičnu* i *slobodnu*. Za potrebe analize ponešto smo izmijenili kriterije za pripadnost pojedinom od tih tipova transfonemizacije u odnosu na Filipovićeve. Stoga je potrebno, prije nego što za svaki od tipova navedemo primjere iz našega teksta, definirati i međusobno razgraničiti te procese.

Potpuna transfonemizacija takva je transfonemizacija kod koje se svi fonemi iz talijanskoga modela zamjenjuju ekvivalentima u sustavu jezika primaoca tako da nema promjene relevantnih razlikovnih obilježja.²⁶ Kod *djelomične transfonemizacije*²⁷ modela iz jezika davaoca u repliku jezika primatelja glavna razlikovna obilježja pojedinih fonema ostaju nepromijenjena, ali dolazi do promjene mjesta, načina ili izvora artikulacije.²⁸ Pri *slobodnoj transfonemizaciji* fonemi se zamjenjuju sasvim slobodno, zamjena nije fonološke naravi, nego se zasniva na ortografiji ili je izvanlingvističke prirode.²⁹

Transfonemiziranje elemenata modela jezika davaoca u toku adaptacije u repliku u jeziku primaocu u našem slučaju događa se direktno³⁰, dakle bez jezika posrednika. Put kojim se vrši adaptacija modela u jeziku primatelju jest pismeni, budući da se u našem slučaju radi o prijevodu teksta *ad litteram*. No fonološka adaptacija vrši se ipak gotovo redovito na temelju izgovora modela, a ne na temelju ortografije (npr. tal. *Lucido* – hrv. *Lučido*).

Osim biblijskih imena o kojima smo govorili u prethodnom odjeljku, replike modela iz talijanskoga predloška nisu ni imena vrlo “poznatih” svetaca koja su se već otprije “udomačila” u našem jezičnom sustavu, pa i u *Cvitju* dolaze u liku tipičnom za taj sustav, a uglavnom su latinskoga podrijetla. To su: *sveta Klara* (F:

---

²⁶ Za Filipovićevu definiciju potpune transfonemizacije vidi Filipović (1986: 72).

²⁷ Filipović (1986: 72) drukčije definira djelomičnu transfonemizaciju. Za njega se, kad je riječ o djelomičnoj transfonemizaciji, vokali smiju razlikovati »samo po otvoru«, a konsonanti »samo po mjestu artikulacije«. Mi smo u skladu s našom građom izmijenili takvu definiciju kako slijedi u objašnjenju.

²⁸ Podjela razlikovnih obilježja na *glavna* ([±silabički], [±sonoran] i [±konsonantski]), *obilježja mjesta artikulacije* ([±anterioran], [±koronalan], [±visok], [±stražnji], [±zaobljen], [±nazalan] i [±lateralan]), *obilježja načina artikulacije* ([±kontinuiran], [±zadržana eksplozija] i [±napet]) i *obilježja izvora* ([±zvučan] i [±stridentan]) prema Mihaljević 1991.

²⁹ Usp. Filipovićevu definiciju (1986: 73).

³⁰ Prema Filipović (1986: 69) postoje četiri načina adaptacije modela u jeziku primaocu: 1. direktni pismeni, 2. direktni usmeni, 3. preko posrednika pismeni i 4. preko posrednika usmeni.

Santa Chiara), *sveti Stipan* (F: *Santo Stefano*), *sveti Lovrinac* (F: *San Lorenzo*), *sveti Mihovil* (F: *San Michelle*), *Sveti Anton* (F: *Santo Antonio*), *sveti Grgur* (F: *Santo Gregorio*), *papa Mikula* (F: *Nicolo Terzo*), *Šimun* (F: *Simone*), *Jerolim* (F: *Jeronimo*), *Aleksandar* (F: *Alessandro*), *Agneza* (F: *Agnesa*).

Grgur i *Mikula* potvrđeni su od 13. st., *Stipan*, *Mihovil* i *Jerolim* od 14. st., *Anton*, *Lovrinac* i *Šimun* od 15. st., *Klara* i *Aleksandar* od 16. st. Za ime *Agneza* stoji u AR I: 35 da “dolazi od XVII vijeka”, dakle naša je potvrda znatno starija.³¹ U našem je tekstu jedanput potvrđen i oblik bez početnog vokala: *Gneza*³².

2.2.2. Potpuna transfonemizacija

Pri potpunoj transfonemizaciji, kako smo već istaknuli, fonemi iz modela u talijanskome predlošku zamjenjuju se odgovarajućim fonemima jezika primatelja. Zbog znatnih sličnosti između hrvatskoga i talijanskoga fonološkoga sustava u procesu posuđivanja iz talijanskoga jezika u velikom broju slučajeva i nema potrebe za fonološkom adaptacijom posuđenica, te replika zadržava fonološki oblik modela.³³ Potpuno su transfonemizirana ova imena iz *Fioretta* u *Cvitje*³⁴: *Landolfo* > *Landolfo*, *Severin* > *Severin*, *Currado* > *Kurado*, *Umile* > *Umile*, *Bonaventura* > *Bonaventura*, *Lucido* > *Lučido*.

Ime *Severin* potvrđeno je u AR³⁵ kod Hektorovića, Glavinića i Kavanjina, te je naša potvrda starija od svih navedenih. Za imena *Kurado*, *Umile*, *Bonaventura*, *Lučido* i *Landolfo* u AR uopće nema potvrda. Ime *Bonaventura* potvrđeno je u *Akademijinu dubrovačkom molitveniku* iz sredine 15. st. (Malić 2004a: 260).

2.2.3. Djelomična transfonemizacija

Kod *djelomične transfonemizacije* modela iz jezika davaoca u repliku jezika primaoca glavna razlikovna obilježja pojedinih fonema ostaju nepromijenjena, ali dolazi do promjene mjesta, načina ili izvora artikulacije ili do ispadanja dočetnoga vokala. Odvojeno ćemo razmatrati vokalske i konsonantske fonološke promjene.

---

³¹ S obzirom na grafiju (graf. *agneza*) moguće je to ime čitati i kao: *Aneza* (što bi onda bio potpuno transfonemizirani oblik iz tal. modela *Agnesa*), *Aneža* i *Agneža*.

³² Ispadanje početnoga vokala nije neuobičajeno u procesu posuđivanja iz talijanskoga jezika. I u *Cvitju* je potvrđen jedan takav talijanizam (*s'inamorare* > *namurati se*), pa se možda i ovdje radi o istoj pojavi. (U rukopisu je grafija jasna i čitka, a riječ nije ni na početku retka ili odlomka.) Osim kao *Gneza*, navedeno ime možemo čitati i kao *Neza*, *Gneža* i *Neža* (V. AR VIII: 281).

³³ Usp. Sočanac 2004: 110.

³⁴ Donosimo talijanska imena onako kako su zapisana u našim predlošcima, a ne fonološku transkripciju tih imena na temelju koje se vrši potpuna transfonemizacija.

³⁵ AR XIV: 880.

a) Vokalske promjene³⁶

1. /e/ [+prednji/–visok] > /i/ [+prednji/+visok]³⁷; *Francesco* > *Frančisko*, *Masseo* > *Masij*

2. /i/ [+prednji/+visok] > /e/ [+prednji/–visok]³⁸; *Ginepro* > *Jenepro*

Ime *Jenepro* nije potvrđeno u AR. Ime *Frančisko* (71 potvrda u tekstu) potvrđeno je u AR od 13. stoljeća. Za tal. *Masseo* dolaze u našem tekstu dva lika: *Masij* (3 potvrde) s gore opisanom fonološkom promjenom i češće *Masej* (48 potvrda) bez navedene promjene. Ni jedan od ta dva oblika imena nije potvrđen u AR.

3. /o/ [+stražnji/–visok] > /u/ [+stražnji/+visok]; *Giovanni* > *Žuvan*, *Ortolana* > *Ortulana*, *Lodovico* > *Ludovik*, *Domenico* > *Duminig*

Ta je vokalska promjena u procesu posuđivanja s talijanskoga govornoga područja česta u svim primorskim govorima.³⁹ Tal. ime *Giovanni* prenosi se u *Cvitje* kao *Jivan* ako se radi o biblijskim osobama, a inače kao *Žuvan*, s gore navedenim oblikom djelomične transfonemizacije. Zanimljiv je primjer prevoditeljske pogreške u vezi s tim imenom: u talijanskome tekstu stoji *uno frate giovane* ('mladi fratar'), a naš je prevoditelj u *Cvitju* (67v) to preveo kao *fra Žuvan*, razumjevši tal. pridjev *mlad* kao vlastito ime *Giovanni*. Za *Žuvan* najstarija je potvrda u AR iz početka 15. st., *Ortulana* nije uopće potvrđena, a za *Ludovik* ima u AR mnogo potvrda (najstarija je tek iz 16. st.). Ali *Ludovik* je potvrđen u oba dubrovačka molitvenika (*Vatikanskom* i *Akademijinu*), dakle već od 15. st. (Malić 2004a: 180, 260).

4. Samo je jedanput potvrđena promjena /a/ > /o/⁴⁰ (*Damiano* > *Domjan*). Ima i jedna potvrda za to ime bez navedene promjene – *Damjan*. I za jedan i za drugi oblik imena u AR nalazimo mnogo potvrda, i to već od 15. stoljeća.

5. Dočetni vokal ispada (ali ne redovito!) pri prilagodbi talijanskih imena muškoga roda na *-o* i rjeđe na *-e*.⁴¹

³⁶ U opisu fonoloških promjena koje se događaju u procesu posuđivanja iz talijanskoga jezika koristimo se razlikovnim obilježjima, što je uobičajeno u generativističkim fonološkim opisima. Ne slijedimo sasvim metodologiju takvih opisa, nego se njima koristimo samo kako bismo pokazali da su promjene koje se događaju u procesu adaptacije fonološki uvjetovane.

³⁷ Ta je promjena karakteristična za primorske govore (Sočanac 2004: 120).

³⁸ Ta je promjena česta i u talijanizmima iz standardnoga hrvatskoga jezika, a i u dubrovačkom korpusu. (Sočanac 2004: 122)

³⁹ Talijanizmi s tom promjenom ušli su i u leksik standardnoga hrvatskoga jezika (npr. *bura*, *regula* itd.).

⁴⁰ U korpusu svih talijanizama iz *Cvitja* ta je promjena potvrđena u više primjera (npr. *armario* > *ormar*). Potvrđena je i u dubrovačkom korpusu, a rezultat je općeslavenske promjene stranoga kratkoga *a* u *o* u najstarijim posuđenicama. (Usp. Rešetar 1933: 225, Sočanac 2004: 118)

⁴¹ I u korpusu svih talijanizama iz *Cvitja* (o kojima smo pisali u radu referiranom na *Zadarskim filološkim danima 1* i predanome u tisak za zbornik) dočetni vokal iz talijanskoga modela ispada pri fonološkoj i morfološkoj prilagodbi talijanskih imenica muškoga roda na *-o* i ženskoga roda na *-e*.

Filippo > *Filip*, *Ruffino* > *Rufin*, *Leone* > *Leon*, *Damiano* > *Damjan*, *Ugolino* > *Ugolin*, *Pellegrino* > *Pelegrin*, *Lucido* > *Lučid*, *Pacifico* > *Pačifik*, *Bernardo* > *Bernard*.

Ako nakon ispadanja dočetnoga vokala iz talijanskoga modela ime završava vokalom, replici se dodaje se /j/ u početku (npr. *Egidio* > *Ejidij*), a ako nakon ispadanja dočetnoga vokala ime završava dvočlanom ili tročlanom konsonantskom skupinom, ta se skupina reducira umetanjem sekundarnoga vokala /a/⁴² (npr. *Silvestro* > *Silvestar*), što je uobičajeno u svim razdobljima i svim područjima talijansko-hrvatskoga jezičnoga kontakta.⁴³ Talijansko ime *Bernardo* u *Cvitju* ima četiri replike: *Bernardo*, *Bernard*, *Brnardo* i *Brnard*. Dakle i s gubljenjem dočetnoga vokala i bez te promjene, te s promjenom /er/ > /r/⁴⁴ i bez nje.

Ime *Filip* potvrđeno je prema AR “od prvijeh vremena”, a porijeklo mu je latinsko. *Silvestar* ima mnogo potvrda, a najstarija je od 15. st.⁴⁵ Imena *Lučid*, *Pačifik* i *Ejidij* nema u AR⁴⁶, a za *Rufin*, *Leon*, *Ugolin* i *Pelegrin* najstarije su potvrde znatno mlađe od našega teksta.

Ime *Brnard* potvrđeno je u tom obliku tek od 17. st. Za druge oblike toga imena potvrde su i ranije. Npr. oblik *Brnardo* potvrđen je tri stoljeća prije. Za *Bernard* u AR ima najviše potvrda, ali najstarija je tek iz 17. st.

b) Konsonantske promjene

1. Budući da fonema /d̄/⁴⁷ u čakavskome fonološkome sustavu nema, na mjestu gdje talijanskome u modelu stoji taj fonem u čakavskoj je replici fonem /j/ ili /ž/ (ne samo u onimijskome korpusu, nego i u svim talijanizmima iz *Cvitja*).

A) /d/ > /j/ (Koronalan i nesonoran fonem /d/ postaje u procesu transfonemizacije sonorani i nekoronalan fonem /j/); *Angelo* > *Anjel*, *Ginepro* > *Jenepro*, *Egidio* > *Ejidij*.

U AR nema potvrda ni za ime *Anjel*⁴⁸ ni za *Jenepro*.

⁴² Ali ne redovito. Usp. npr. *Bernard*.

⁴³ Za npr. dubrovački i standardni korpus usp. Sočanac 2004: 118. Neka se takva imena mogu tumačiti i izravnim preuzimanjem iz latinskoga (redovitim u slavenskim posudenicama otpadanjem dočetnoga -us).

⁴⁴ U korpusu onima iz *Cvitja* promjena potvrđena samo u tom primjeru.

⁴⁵ U *Akademijinu dubrovačkom molitveniku* (Malić 2004a: 180, 259) potvrđen je oblik *Silvester*.

⁴⁶ Neizdiferenciranost onodobne grafije ostavlja mogućnost čitanja tih imena kao *Lucid* ili *Pacijfik*, ali ni za ta imena nismo našli potvrde u AR.

⁴⁷ Radi jednostavnosti talijansku afrikatu koja je u Sočanac 2004: 109 označena kao /dʒ/, mi označavamo sa /d̄/, iako ta talijanska afrikata nije ekvivalent štokavskome /d̄/.

⁴⁸ Potvrđeno je kao muško ime u liku *Anđel* (v. AR I: 88). Za čakavski lik *Anjel* nema ni jedne potvrde u AR, iako je to muško ime potvrđeno npr. u posveti Barakovićeve *Vile Slovinke*: “Plemenitomu gospodinu An’jelu Justinijanoviću Šibenčaninu...” (Baraković 2000: 43).

B) /d/ > /ž/: Na primjeru imena *Žuvan* (od talijanskoga *Giovanni*) zamjećujemo da nestridentan fonem /d/ u hrvatskoj replici postaje stridentan fonem /ž/, što je vjerojatno dalmatoromanski utjecaj ili se radi o utjecaju posuđenica iz zapadnoromanskih jezika.⁴⁹

2. Dobivanje ili gubljenje obilježja zvučnosti, koje je često u korpusu svih talijanizama iz *Cvitja*, potvrđuje se i na onimijskome korpusu.

A) /g/ [+zvučan] > /k/ [-zvučan]: *Federigo* > *Federiko* (potvrđeno i bez obezvučivanja – *Federigo*)

B) /d/ [+zvučan] > /t/ [-zvučan]: *Tancredi* > *Tankreti*

C) /p/ [-zvučan] > /b/ [+zvučan]: dobivanje obilježja zvučnosti potvrđeno je u primjeru *Jacopa* > *Jakoba*.⁵⁰

Ime *Federiko* potvrđeno je od 15. st., *Federigo* od 17., a imena *Tankreti* i *Jakoba* nisu potvrđena.

Osim tih konsonantskih promjena u talijanizmima iz *Cvitja* potvrđene su još neke koje su karakteristične za proces posuđivanja iz talijanskoga u hrvatski jezični sustav (npr. /m/ > /n/, /n/ > /m/, /s/ > /š/, /z/ > /ž/ itd.), no nisu potvrđene i u onimijskome korpusu.⁵¹

2.2.4. Slobodna transfonemizacija

Kako smo već istaknuli, slobodna transfonemizacija nije fonološke, pa najčešće ni lingvističke, nego izvanlingvističke prirode. Imena iz *Cvitja* koja smo uvrstili u tu skupinu najčešće su “slobodno transfonemizirana” ili pogreškom zbog nerazumijevanja predložka, ili su manje poznata talijanska imena zamijenjena oblikom poznatijim i običnijim u starohrvatskome jeziku, ili se radi o “starijem” jezičnom posuđivanju. Treba uzeti u obzir i činjenicu da poznati tekst *Cvitja* najvjerojatnije nije protograf, a i tekstovi *Fioretta* koje smo imali na raspolaganju također su prijepisi, te su vjerojatne i prepisivačke pogreške. Npr. *Rinieri* > *Ruzijeri*, *Bentivoglia* > *Bentivoľo*, *Servodio* > *Severdij*, *Lucido* > *Lucio*⁵², *Orlando* > *Rolando*, *Buonagrazia* > *Bonagracije*.

Od svih tih imena u AR potvrđeno je jedino ime *Lucio*, ali najstarija je potvrda toga imena tek iz 17. st. Ime *Rolando* nije potvrđeno kao natuknica, ali se u obliku *Roland* spominje pod natuknicom *Orlando* kao njemačka verzija toga imena.

---

⁴⁹ Sočanac 2004: 127. Ta je fonološka promjena u ostalim talijanizmima iz *Cvitja* dobro potvrđena.

⁵⁰ To *b* može biti identifikacija s *Jakob* (lat. *Jacobus*).

⁵¹ V. bilj. 41.

⁵² Graf. vjerojatno pogrešna *Lufio*, što Hamm transkribira kao *Luzio*. U AR *Luzio* nije potvrđeno, dok za *Luci(j)o* u AR VI: 185 ima potvrda.

Nije sasvim sigurno da se i u ovom slučaju radi o njemačkom jezičnom posredovanju, jer takav lik imena dolazi i u drugim europskim jezicima, no u svakom slučaju nije riječ o preuzimanju iz talijanskoga jezika.

3. TOPONIMI

Kao i kod osobnih imena, i među toponimima iz *Cvitja*, koji su uglavnom talijanski, ima nešto toponima koji su otprije poznati i potvrđeni u našim tekstovima, a nisu talijanskoga podrijetla, ali i takvih koji jesu talijanskoga podrijetla, a poznati su i potvrđeni otprije. To su sljedeći toponimi: *Galicija* (potvrđeno od 16. st.), *Babilonija* (prema AR potvrđeno od 16. st, ali prema Malić 2005: 3 taj je toponim potvrđen i u *Žićima svetih otaca*, dakle već u 15. st.), *Franča* (također potvrđeno od 16. st.), *Rim* (potvrđeno od 13. st.), *Jakin* ('Ancona', potvrđeno od 15. st.), *Špaña* (potvrđeno od 16. st.).

Ostale ćemo toponime iz *Cvitja* analizirati s obzirom na način njihove prilagodbe našem jezičnom sustavu, i to na jednak način kako smo to učinili s osobnim imenima. Razlikovat ćemo dakle *potpuno*, *djelomično* i *slobodno transformizirane toponime*. Toponimska građa iz *Cvitja* nameće još jednu kategoriju, koju smo nazvali *toponimima prevedenicama*.

3.1. Potpuna transfonemizacija

Proces potpune transfonemizacije zapazili smo u prilagodbi ovih toponima iz *Fioretta* u *Cvitje*: *Bologna* > *Boloña*, *Balaam* > *Balam*; *Bettona* > *Betona*; *Spello* > *Spelo*; *Cicilia*⁵³ > *Čičilija*⁵⁴, *Fermo* > *Fermo*, *Monticello* > *Montičelo*, *Urbino* > *Urbino*, *Penna* > *Pena*, *Soffiano* > *Sofijano*, *Montino* > *Montino*, *Parma* > *Parma*, *Fermo* > *Fermo*, *Moliano* > *Moľano*, *Toscana* > *Toskana*, *Chiusi* > *Kjuzi*, *Massa* > *Masa*.

Od svih gore navedenih toponima potvrđen je u AR jedino *Toskana*, i to tek od Mikaljina *Blaga jezika slovinskoga* (1649.), te je naša potvrda znatno starija.

3.2. Djelomična transfonemizacija

Djelomična je transfonemizacija manje zastupljena nego kod osobnih imena, ali promjene su uglavnom jednake.

---

⁵³ Arhaizam za *Sicilia*.

⁵⁴ Hamm je taj toponim transkribirao kao *Cicilija*. Iako je i takvo čitanje moguće s obzirom na grafiju (graf. *cicilia*), mi smo skloni taj toponim transkribirati kao *Čičilija*, pretpostavivši adaptaciju na temelju izgovora. Moguća je, dakako, i adaptacija na temelju ortografije, te ne možemo sa sigurnošću utvrditi transkripcijski lik navedenoga toponima.

1. /e/ > /i/: *Spuletto* > *Spulito*, *Ascesi*⁵⁵ > *Ašiz*⁵⁶.

Ašiz je potvrđen od 16. st., a za *Spulito* nema potvrde u AR.

2. /o/ > /u/: *Lombardia* > *Lumbardija*, *Agobio* > *Ugubio*.

Toponim *Lumbardija* potvrđen je od 16. st., a *Ugubio* nije potvrđen u AR.

3. /u/ > /o/: *Fuligno* > *Foliña*, *Spuletto* > *Spoletto*⁵⁷, *Perugia* > *Peroža*⁵⁸.

Od navedenih toponima potvrđena je samo *Peroža* (samo jedna potvrda za takav oblik toponima u Kožičića iz 1531., a za oblik *Peruža* dvije su potvrde, ali tek iz 17. st.).

3.3. Slobodna transfonemizacija

Siena > *Šena*⁵⁹, *Firenze* > *Fjurenca*, *Castello Savurniano* > *Kaštel Karmano* (!), *Armano* > *Karmano*, *Bevagno* > *Beveňano*, *Borgogna* > *Boloña*, *Fallerone* > *Falona*, *Padova* > *Padva*⁶⁰, *Trave Bonanti* > *Treve Bonanti*, *Ricanati* > *Rakanat*, *Siruolo* > *Sirol*, *Offida* > *Fida*, *Monte Sancino* > *Gora Saničina*, *Contrado d'Arezzo* > *Kotar od Rezi*, *La monte della Vernia* > *Gora od Laverne*, *Rieti* > *Reta*, *Settensoli* > *Sentinov* / *Zentizoli*, *Moliano* > *Moľano*, *Chiusi di Casentino* > *Kjuzi od Sentinov*.

Od svih navedenih toponima iz *Cvitja* u AR je potvrđena samo *Padva*, a potvrda je znatno mlađa od našega teksta (Divković). Jedanput je potvrđen oblik *Paduva* (s promjenom /o/ > /u/), ali potvrda je opet mlađa od naše (Glavinčić). Većina je ostalih navedenih toponima vjerojatno nastala prepisivačkim pogreškama (*Karmano*, *Beveňano*, *Falona*, *Sentinov*, *Zentizoli*). U primjeru prilagodbe toponima – *Boloña*. Kod ostalih navedenih toponima radi se uglavnom o ispadanju, dodavanju ili promjeni pojedinih fonema te o pogrešnim čitanjima pod utjecajem ta-

⁵⁵ Arhaizam za *Assisi*.

⁵⁶ Graf. *ařiz* (1v). Hamm je taj toponim transkribirao kao *Asiř*, što je prema grafiji moguće. Prema grafiji su moguća čitanja *Asiz*, *Ařiz*, *Asiř* i *Ařiř* i svi su ti likovi potvrđeni u AR. S obzirom na to da u tal. predlošku stoji stariji arhaičan oblik toponima *Ascesi*, a ne noviji *Assisi* dali smo prednost obliku *Ařiz*, adaptiranomu prema izgovoru tal. modela *Ascesi* s fonološkom promjenom /e/ > /i/, o kojoj je bilo govora.

⁵⁷ U tekstu *Cvitja* tal. toponim *Spuletto* prenosi se kao *Spoletto* (19r, 26v, 93v) i jedanput *Spulito* (5r).

⁵⁸ U Hammovoj transkripciji stoji *Peroza*. Mi dajemo prednost čitanju *Peroža*, jer je taj toponim potvrđen, za razliku od *Peroza*, a na takvo nas rješenje upućuje i potvrđena adaptacija talijanskoga fonema /d/ kao /ř/ ili /j/, ali nikada kao /z/.

⁵⁹ Graf. *fena*. Hamm transkribira *Sena*. Prema informaciji dr. sc. Darije Gabrić-Bagarić kod bosanskih je franjevaca, gdje je grafija neupitna (bosančica!), potvrđen oblik *Šena*, te smo se i mi odlučili za takvo transkripcijsko rješenje.

⁶⁰ Hamm je taj toponim transkribirao kao *Padua*. Vjerojatnijim nam se čini *Padva* (grafem *u* za /v/ uobičajeno je grafijsko rješenje), ili *Paduva*, s pretpostavkom da je pogreškom ispušteno jedno *u*.

lijanskog izgovora. Npr. *La monte della Vernia* prenosi se u *Cvitje* kao *Gora od Laverne*, gdje očito tal. član *la* nije “prepoznat” kao član, nego kao dio toponima (*Laverna*), što je moguće jedino ako se adaptacija vršila na temelju izgovora. Slično se dogodilo i pri adaptaciji toponima *Arezzo*, koji je u *Cvitju* potvrđen kao *Rezi*, jer je početni *a* prepoznat kao dio prijedloga *da*, a ne kao dio imena (*d’Arezzo* > *od Rezi*). Kod adaptacije toponima *Mołano* i *Šena* eventualno može biti govora o jotaciji. *Fjurenca* vjerojatno potječe od oblika *Fiorenza* s fonološkom promjenom /o/ > /u/ o kojoj je bilo govora.

Na primjeru integracije toponima *Monte Rubiano* u staročakavski jezični sustav možemo zamijetiti pojavu koju Filipović (1986: 123) naziva *potpunom transformacijom*. Naime, model koji je u jeziku davaocu muškoga roda *Monte Rubiano*, dakako s talijanskim nastavačnim morfemom za muški rod, u replici je ženskoga roda s morfemom *-a*, koji je činjenica našega jezičnoga sustava za ženski rod – *Gora Rubijana*. Jednako je i u *Gora Saničina* (od tal. *Monte Sancino*).⁶¹

3.4. Prevedenice

Osim svih do sada navedenih procesa prilagodbe talijanskih toponima hrvatskom jezičnom sustavu, moramo zamijetiti i pojavu toponima prevedenica. Rezultatima jezičnoga posuđivanja ne smatraju se samo oni elementi koji su u jezik primalac ušli neposrednim preuzimanjem, nego i oni oblikovani prema stranome modelu od domaće jezične građe.⁶²

U našem tekstu nalazimo nekoliko doslovnih prevedenica⁶³: *Santa Maria degli Angeli* > *Sveta Marija od Anjelov*, *Isola del Lago* > *Otok od Blata*⁶⁴, *La borgo a Santo Sepolcro* > *Varoš od Svetoga Groba*, *Citta di Castello* > *Grad od Kaštela*, te s ispadanjem jednoga člana onimske sintagme: *Diserto del Borgo a Santo Sipolcro* > *Pustiña od Svetoga Groba*.

Potvrđen je jedan formalno nezavisan neologizam⁶⁵: *Provincija od Zmorca* (‘južna provincija’), što je vrlo dosjetljiv prijevod talijanskoga toponima *Provincia di Provenza* (Provansa).

⁶¹ Vidi idući odjeljak.

⁶² Muhvić-Dimanovski (1992: 93).

⁶³ Tipologizacija prevedenica prema Muhvić-Dimanovski 1992. Vinja (1951: 547) kalkom smatra riječ nastalu sljedećim postupkom: “Kad od strane riječi ili izraza uzmemo samo ‘unutarnji oblik’, tj. njenu bit, njeno značenje i doslovno ga prevedemo, izrazimo sredstvima vlastitog jezika.”

⁶⁴ *Blato* u značenju ‘jezero’.

⁶⁵ Prema Muhvić-Dimanovski (1992: 145) osnovne su karakteristike formalno nezavisnoga neologizma ove: “jezik primalac stvara vlastiti izraz za neki strani uzor koji se ne može doslovno prevesti; ne postoji identifikacija po obliku, nego se slobodno bira prema mogućnostima domaće-ga vokabulara; ne oponaša se strani predložak, već se potpuno nezavisno stvara nova riječ za dotada strani naziv; predlaže se ekvivalent (ili zamjena) za neki strani uzor.”

Neki su od toponima potvrđenih u *Cvitju* poluprevedenice: *Castelo di Montefeltro* > *Kaštel od Gore Feltre*, *Santo luogo della Vernia* > *Sveto Mesto od Laverne*, *Luogo della Penna di Santo Giovanni* > *Mesto od Pene u Svetoga Jivana* i već spomenuti *Gora Rubijana* i *Gora Saničina*.

Nijedan od navedenih toponima nije potvrđen u AR.

3.5. Etnonimi⁶⁶

Prema talijanskim etnonimima iz *Fioretta* (*Saracini*, *Greca*, *Latina*, *Tedesca*, *Ischiavi*) stoje u tekstu *Cvitja* čakavski etnonimi: *Saražini*, *Grci*, *Latini*, *Tudiški* i *Šćavuni*, koji zasigurno nisu nastali u trenutku prevodenja kao replike etnonima iz *Fioretta*, nego se radi o starijim posuđennicima, u ono doba već udomaćenima u jeziku. Od navedenih etnonima u AR su potvrđeni *Saražini* (prva potvrda iz 15. st.), *Grci* (12. st.) i *Latini* (16. st). Etnonim *Tudiški* nije potvrđen u tom obliku⁶⁷, a ni etnonim *Šćavuni*! No nepotvrđenost tih etnonima u AR nikako nije dokaz da oni u to doba nisu postojali.

4. ZAKLJUČAK

Tekst *Cvitja*, najstarija poznata hrvatska verzija talijanskih *I fioretti di Santo Francesco*, obiluje onomastičkom građom. U radu smo analizirali sva osobna imena, toponime i etnonime potvrđene u tom tekstu s obzirom na način njihove integracije iz sustava talijanskoga jezika u naš jezični sustav te s obzirom na (ne)potvrđenost ili starost potvrde u AR.

Sve smo onime iz *Cvitja* podijelili na: one koji su dio hrvatskoga jezičnoga sustava »od najstarijih vremena« i one koji su izravne replike talijanskih modela iz teksta *Fioretta*. Za imena iz prve grupe nalazimo u AR mnogo potvrda, a najstarije zabilježene potvrde redovito su starije od onih iz našega teksta. Onimi iz druge grupe znatno su slabije potvrđeni u AR, a ako su i potvrđeni, potvrde su često mlađe od onih iz našega teksta.

Onime iz te grupe, replike modela iz danoga talijanskoga teksta, proučavali smo s obzirom na način njihove prilagodbe starohrvatskom (staročakavskom) jezičnom sustavu, te smo ih razvrstali prema stupnju integracije iz jezika davaoca (talijanskoga) u sustav jezika primaoca (hrvatski). S obzirom na to da smo proučavali samo onomastičku građu ne začuđuje činjenica da se u našim primjerima supstitucija događa uglavnom samo na fonološkoj razini, tjede na morfološkoj, dok adaptacije modela na semantičkoj razini uopće nema.

---

⁶⁶ Za odnos etnik – etnonim te pitanje o tome jesu li etnici i etnonimi uopće imena u pravome smislu te riječi vidi Šimunović (1981: 171) i Peti (1997: 100).

⁶⁷ Potvrđeno je u tom značenju *Tudešak*, ali tek od 19. st.

Razlikujemo tri različita procesa fonološke adaptacije (transfonemizacije) modela u repliku: potpuna, djelomična i slobodna transfonemizacija. Pri potpunoj transfonemizaciji fonemi iz jezika davaoca zamjenjuju se ekvivalentima iz jezika primaoca bez promjene razlikovnih obilježja; pri djelomičnoj transfonemizaciji ne mijenjaju se glavna razlikovna obilježja pojedinih fonema, ali dolazi do promjene mjesta, načina ili izvora artikulacije; a pri slobodnoj transfonemizaciji zamjena nije fonološke naravi, nego se zasniva na ortografiji ili je izvanlingvističke prirode.

U procesu *djelomične transfonemizacije*, odjelito razmatrajući vokalske i konsonantske promjene, zamijetili smo sljedeće promjene: /e/ > /i/ (*Francesco* > *Frančisko*), /i/ > /e/ (*Ginepro* > *Jenepro*), /o/ > /u/ (*Ortolana* > *Ortulana*), /u/ > /o/ (*Perugia* > *Peroža*), /a/ > /o/ (*Damiano* > *Domjan*) te gubljenje dočetnoga vokala (*Filippo* > *Filip*); /đ/ > /j/ (*Angelo* > *Anjel*), /đ/ > /ž/ (*Giovanni* > *Žuvan*), /g/ > /k/ (*Federigo* > *Federiko*), /p/ > /b/ (*Jacopa* > *Jakoba*).

Onimi koje smo uvrstili u grupu *slobodno transfonemiziranih* uglavnom su nastali: kao rezultat prepisivačeve intervencije, tj. pogreške u prevođenju ili prepisivanju (npr. *Armano* > *Karmano*); pogreškom pod utjecajem talijanskoga izgovora (npr. *La monte della Vernia* > *Gora od Laverne*); te zamjenom običnijim i poznatijim onimom (npr. *Borgogna* > *Boloña*).

Posebna su skupina toponima – prevedenice (doslovne prevedenice i poluprevedenice), među kojima smo našli i vrlo dosjetljiv formalno nezavisan neologizam *Provincija od Zmorca* za Provansu.

Analizirali smo i pet u tekstu potvrđenih etnonima.

Rezultati analize svih onima iz *Cvitja* upućuju na potrebu daljnijega proučavanja bogate onomastičke građe naših najstarijih tekstova, budući da je velik broj onima iz *Cvitja* u AR nepotvrđen ili je naša potvrda znatno starija. Akademijin je rječnik povijesni rječnik, a za takav bi se tip rječnika onomastički podaci trebali moći “precizno datirati i ubicirati s obzirom na povijesne potvrde, starost objekata kojima su pridruženi (...), a osobito s obzirom na jezične pojave okamenjene u onimima”, pa bi trebali nositi “iznimno relevantne jezične podatke za proučavanje fonetskih promjena, npr. u kontaktnoj onomastici, tvorbe riječi i onomastičke semantike u povijesnoj perspektivi” (Brozović-Rončević 2001: 96). Unatoč tomu jasno je da su onimi u njemu zastupljeni vrlo selektivno (usp. tablicu u dodatku) te da je u svakoj budućoj leksikografskoj obradi leksičkoga blaga iz naših najstarijih jezičnih spomenika nužan drukčiji pristup onomastičkoj (i ne samo onomastičkoj!⁶⁸) građi s jasnim i sustavnim kriterijem odabira onima te razrađenom strukturom i obradom onomastičkih natuknica.

---

⁶⁸ Hamm (1987: 37–40) donosi popis talijanizama iz *Cvitja* kojih nema u AR, Muljačić (1995: 108–11) proširuje taj popis cijelim nizom leksema nepotvrđenih u AR. Ni jedan ni drugi ne uzimaju u obzir onime.

ONIMI IZ *CVITJA*

(Oni koji nisu potvrđeni u AR označeni su *kurzivom* i *boldom*, a oni za koje su potvrde u AR mlađe od našega teksta samo *kurzivom*)

<i>oronimi</i>	<i>etnonimi</i>	<i>hidronimi</i>
<i>gora Feltra</i> <i>Varh Kasale</i> <i>gora Rubijana</i> <i>gora Saničina</i> <i>gora od Laverne</i>	Grci <i>Latini</i> Saražini Šćavuni <i>Tudiški</i>	Blato od Perože

<i>osebna imena</i>	
Agneza/ Gneza	<i>Leon</i>
<i>Aleksandar</i>	<i>Lodovik /Ludovik</i>
Anjel	Lovrinac
Anton	Lučido/Lučid
Bentivoľo	Mandalena
Bonagracije	Marija
Bonaventura	<i>Masej / Masij</i>
<i>Bernard/Bernardo</i>	Matij
<i>Brnard / Brnardo</i>	Mihovil
Domjan	Mojžeš
Duminig	Ortulana
Ejidij	Pačifik
Elija / Ilija	Paval
<i>Federiko/Federigo</i>	<i>Pelegrin</i>
Filip	Petar
Frančisko	Rolando
Grgur	<i>Rufin</i>
Isus Isukrst	Ruzijeri
Izaija	Salamun
Jakov	Severdij
Jakoba	<i>Severin</i>
Jenepro	Silvestar
Jerolim	Stipan
Jivan	Šimun
Jona	Tankreti
Kurado	Toma
<i>Klara</i>	<i>Ugolin</i>
Landolfo	Umile
	Žuvan

<i>toponimi</i>	
<i>Ašiz</i>	Montino
Balam	Otok od Blata
Babilonija	Parma
Betona	<i>Padva</i>
Beveňano	Pena
Boloña	<i>Peroža</i>
Čičilija	Provincija od
Falona	Zmorca
Fermo	Pustiña od
Fida	Svetoga Groba
Fjurenca	Rakanat
Foliña	Reta
Franča	Sirol
<i>Galicija</i>	Sofijan
Grad od Kaštela	Spelo
Jakin	Spulito
Karmano	Sveta Marija od
Kaštel od gore	Anjelov
Feltre	Sveto Mesto od
Kjuzi od Sentinov	Laverne
Kotar od Rezi	Šena
<i>Lumbardija</i>	Špaña
Masa	<i>Toskana</i>
Mesto od Pene u	Treve Bonanti
Svetoga Jivana	Ugubijo
Mesto od	Urbino
Porcijunkule	Varoš od Svetoga
Montičelo	Groba
Moľano	Zentizoli

VRELA

- Rukopis *Cvitja*, signatura HS5, Institut für Slawistik der Universität Wien.
HAMM, JOSIP, 1987, Hrvatska proza Marulićeva vremena, Knjiga druga: *Cvitje*, Stari pisci hrvatski, Knjiga 40: 75–167, Zagreb.
I Fioretti di san Francesco e il Cantico del Sole, con introduzione di Adolfo Padovan, Milano 1920⁴.
I Fioretti di san Francesco, Firenze, 1907.

LITERATURA

- BARAKOVIĆ, JURAJ 2000. *Vila Slovinka*, priredio Franjo Švelec, Zagreb.
BROZOVIĆ, DALIBOR 1991. Fonologija hrvatskoga književnoga jezika u *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika - nacrti za gramatiku*, Zagreb.
BROZOVIĆ-RONČEVIĆ, DUNJA 2003. Onimija u dvojezičnim rječnicima, *Filologija*, 36/37: 95–113.
FILIPOVIĆ, RUDOLF 1986. *Teorija jezika u kontaktu, Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb.
HAMM, JOSIP 1987. Hrvatska proza Marulićeva vremena, Knjiga druga: Acta Pilati i *Cvitje*, *Stari pisci hrvatski*, Knjiga 40, Zagreb.
KATAMBA, FRANCIS 1996. *An Introduction to Phonology*, London–New York.
Lexicon für Theologie und Kirche, 1–10, Begründet von Dr. Michael Buchberger. Verlag Herder Freiburg (1957–1965).
MALIĆ, DRAGICA 1997. *Žića svetih otaca*, Zagreb.
MALIĆ, DRAGICA 2004a. Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća), *Stari pisci hrvatski*, 43, Zagreb.
MALIĆ, DRAGICA 2004b. Osobna imena na putu od *Verba seniorum* do *Žića svetih otaca*, *Folia onomastica Croatica*, 12–13 (2003–2004): 347–362.
MALIĆ, DRAGICA 2005. Toponimi, ktetici i etnici u *Žićima svetih otaca*, predano u tisak u *Folia onomastica Croatica*.
MIHALJEVIĆ, MILAN 1991. *Generativna i leksička fonologija*, Zagreb.
MUHVIĆ-DIMANOVSKI, VESNA 1992. Prevedenice – jedan oblik neologizama, *Rad HAZU*, 23: 93–205.
MULJAČIĆ, ŽARKO 1995. Leksičke bilješke uz *Cvitje*, *Čakavska rič*, 1–2, XXIII: 97–111.
Opći religijski leksikon, glavni urednik Adalbert Rebić, Zagreb, 2002.
PETI, MIRKO 1997. Koje su imenske riječi etnici i etnonimi?, *Folia onomastica Croatica*, 6: 99–111.

- RAUKAR, TOMISLAV 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Zagreb.
- REŠETAR, MILAN 1933. Jezik Marina Držića, *Rad JAZU Razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga*, 111, knj. 248: 99–240.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb, 1880–1976 (kratica: AR).
- SKOK, PETAR 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV, JAZU, Zagreb.
- SOČANAC, LELIJA 2004. *Hrvatsko - talijanski jezični dodiri*, Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1981. Đuro Daničić kao onomastičar, *Zbornik radova o Đ. Daničiću*, SANU i JAZU, Beograd – Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1995. *Hrvatska prezimena. Podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Zagreb.
- VINJA, VOJMIR 1951. “*Calque linguistique*” u hrvatskome jeziku Marka Marulića, *Zbornik radova*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, knj. 1: 547–566.
- VONČINA, JOSIP 1999. *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnoga izraza*, Zagreb.

Names in *Cvitje*, an Old Čakavian manuscript in the Latin script dating from the end of the 15th century

Summary

The article discusses the adaptation of Italian names to Old Čakavian linguistic system in the translation from I Fioretti di San Francesco into *Cvitje* dating from the turn of the 16th century.

Ključne riječi: *Cvitje*, adaptacija imena, hrvatski srednji vijek, staročakavski, *I Fioretti di San Francesco*

Key words: *Cvitje*, adaptation of names, Croatian Middle Ages, Old Čakavian, *I Fioretti di San Francesco*